ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (πέμπτο τμήμα)
της 15ης Δεκεμβρίου 1994 *

Στην υπόθεση C-250/92,

που έχει ως αντικείμενο αιτήσεις του Østre Landsret (Δανία) προς το Δικαστήριο, κατ' εφαρμογήν του άρθρου 177 της Συνθήκης ΕΟΚ, με τις οποίες ζητείται, στο πλαίσιο της διαφοράς που εκκρεμεί ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου μεταξύ

Gøttrup-Klim Grovvareforening κ.λπ.

και

Dansk Landbrugs Grovvareselskab AmbA (DLG),

η έκδοση προδικαστικής αποφάσεως ως προς την ερμηνεία των άρθρων 85 και 86 της Συνθήκης ΕΟΚ και του κανονισμού 26 του Συμβουλίου, της 4ης Απριλίου 1962, περί εφαρμογής ορισμένων κανόνων ανταγωνισμού στην παραγωγή και στην εμπορία γεωργικών προϊόντων (ΕΕ ειδ. έκδ. 03/001, σ. 35),

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (πέμπτο τμήμα),

συγκείμενο από τους G. C. Rodríguez Iglesias, πρόεδρο και ασκούντα καθήκοντα προέδρου τμήματος, J. C. Moitinho de Almeida και D. A. O. Edward (εισηγητή), δικαστές,

* Γλώσσα διαδικασίας: η δανική.

γενικός εισαγγελέας: G. Tesauro
γραμματέας: H. v. Holstein, βοηθός γραμματέας,

λαμβάνοντας υπόψη τις γραπτές παρατηρήσεις που κατέθεσαν:

— οι Gøttrup-Klim Grovvareforening κ.λπ., εκπροσωπούμενες από τον P. Vesterdorf, νομικό σύμβουλο, και τον B. Jacobi, δικηγόρο Κοπεγχάγης,

— ο Dansk Landbrugs Grovvareselskab AmbA, εκπροσωπούμενος από τους A. Spang-Hanssen και S. Werdelin, δικηγόρους Κοπεγχάγης,

— η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, εκπροσωπούμενη από τους H. P. Hartvig, νομικό σύμβουλο, και B. J. Drijber, μέλος της νομικής υπηρεσίας,

έχοντας υπόψη την έκθεση ακροατηρίου,

αφού άκουσε τις προφορικές παρατηρήσεις των Gøttrup-Klim Grovvareforening κ.λπ., εκπροσωπούμενων από τον δικηγόρο B. Jacobi, επικουρούμενο απο τον P. Vesterdorf, του Dansk Landbrugs Grovvareselskab AmbA, εκπροσωπούμενου από τους δικηγόρους A. Spang-Hanssen και S. Werdelin, επικουρούμενους από τον δικηγόρο J. Fejø, και της Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, εκπροσωπούμενης από τους H. P. Hartvig και B. J. Drijber, κατά τη συνεδρίαση της 16ης Δεκεμβρίου 1993,

αφού άκουσε τον γενικό εισαγγελέα που ανέπτυξε τις προτάσεις του κατά τη συνεδρίαση της 16ης Ιουνίου 1994,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

1 Με διάταξη της 20ής Μαρτίου 1991 και απόφαση της 10ης Απριλίου 1992, που περιήλθαν στο Δικαστήριο την 1η Ιουνίου 1992, το Østre Landsret υπέ-

βαλε, δυνάμει του άρθρου 177 της Συνθήκης ΕΟΚ, ορισμένα προδικαστικά ερωτήματα ως προς την ερμηνεία των άρθρων 85 και 86 της Συνθήκης ΕΟΚ και του κανονισμού 26 του Συμβουλίου, της 4ης Απριλίου 1962, περί εφαρμογής ορισμένων κανόνων ανταγωνισμού στην παραγωγή και στην εμπορία γεωργικών προϊόντων (ΕΕ ειδ. έκδ. 03/001, σ. 35).

2 Τα ερωτήματα αυτά ανέκυψαν κατά την εκδίκαση διαφοράς μεταξύ 37 τοπικών συνεταιριστικών ενώσεων διανομής βασικών προϊόντων για τη γεωργία (στο εξής: ενάγουσες) και του Dansk Landbrugs Grovvareselskab AmbA (μιας συνεταιριστικής ενώσεως διανομής βασικών προϊόντων για τη δανική γεωργία, στο εξής: DLG). Όλες οι ενάγουσες της κύριας δίκης είναι μέλη της Landsforeningen af den lokale andel, η οποία ονομαζόταν πριν από το 1991 Landsforeningen af Andels Grovvareforeninger (εθνική ένωση των συνεταιριστικών ενώσεων διανομής βασικών προϊόντων για τη γεωργία, στο εξής: LAG). Αντικείμενο της διαφοράς της κύριας δίκης είναι η νομιμότητα και οι οικονομικές συνέπειες μιας τροποποιήσεως που επέφερε ο DLG στο καταστατικό του και η οποία είχε ως αποτέλεσμα την αποβολή των εναγουσών.

3 Ο DLG είναι συνεταιριστική ένωση περιορισμένης ευθύνης και υφίσταται υπό τη σημερινή μορφή του από το 1969. Σκοπός του είναι ο εφοδιασμός των μελών του, στις χαμηλότερες δυνατές τιμές, με προϊόντα βάσεως για τη γεωργία, περιλαμβανομένων και των λιπασμάτων και των φυτοφαρμάκων. Επιπλέον, ο DLG παρέχει στα μέλη του ορισμένες υπηρεσίες, π.χ. οικονομικής και ασφαλιστικής φύσεως, αναλαμβάνει τη διεξαγωγή διαπραγματεύσεων για την επίτευξη των κατά το δυνατόν συμφερότερων τιμών για την παραγωγή των μελών του και τους παρέχει διοικητική υποστήριξη και διευκολύνσεις, όσον αφορά την έρευνα. Τα μέλη του είναι εγκατεστημένα σε διάφορα σημεία της δανικής επικράτειας.

4 Τα μέλη του DLG ανήκουν σε τέσσερις κατηγορίες: τις κατηγορίες Α, Β, Γ και Δ. Τα μέλη της κατηγορίας Β είναι τοπικές ενώσεις ή άλλες συνεταιριστικές ενώσεις, σκοπός των οποίων είναι η εμπορία και/ή παραγωγή εμπορευμάτων που καταλέγονται μεταξύ των προϊόντων που διαθέτει ο DLG. Οι ενάγουσες, πριν από την αποβολή τους, καταλέγονταν μεταξύ των μελών της κατηγορίας Β και, επειδή ακριβώς ανήκαν στην κατηγορία αυτή, είχαν ορισμένα δικαιώματα συμμετοχής στη διοίκηση του DLG.

5 Η LAG ιδρύθηκε το 1975 από τα μέλη της κατηγορίας Β του DLG. Κατά τη δεκαετία του '80, τα μέλη της κατηγορίας Β άρχισαν, επειδή ήσαν δυσαρεστημένα με τις τιμές πωλήσεως των λιπασμάτων και φυτοφαρμάκων από τον DLG, να προβαίνουν τα ίδια σε εισαγωγές των προϊόντων αυτών. Έτσι, αναπτύχθηκε ορισμένη συνεργασία μεταξύ τους εντός της LAG.

6 Στις 9 Ιουνίου 1988 ο DLG, λόγω του αυξημένου ανταγωνισμού που αντιμετώπιζε εκ μέρους της LAG, τροποποίησε το καταστατικό του, παρά την αντίθεση των εκπροσώπων της κατηγορίας Β.

7 Το άρθρο 7 του καταστατικού αυτού τροποποιήθηκε ως εξής:

«1. Όσον αφορά τα μέλη των κατηγοριών Β και Δ, η ιδιότητα του μέλους ή οποιαδήποτε άλλη μορφή συμμετοχής σε ενώσεις, εταιρίες ή άλλες μορφές οργανωμένης συνεργασίας που τελούν σε ανταγωνισμό με την παρούσα εταιρία, όσον αφορά τις αγορές και πωλήσεις λιπασμάτων και φυτοφαρμάκων χονδρικώς, θεωρείται από την 1η Ιανουαρίου 1989 ασυμβίβαστη με την ιδιότητα του μέλους του DLG. Ο DLG θα παράσχει στα μέλη των κατηγοριών Β και Δ, εφόσον το επιθυμούν, τις διαμεσολαβητικές υπηρεσίες του για την αγορά λιπασμάτων και φυτοφαρμάκων.

2. Τα μέλη, τα οποία πριν από τη θέσπιση της παρούσας διατάξεως του καταστατικού είναι μέλη ενώσεων (...) ή συμμετέχουν σ' αυτές καθ' οιονδήποτε τρόπο, κατά παράβαση των διατάξεων της παραγράφου 1, πρέπει μέχρι τις 31 Δεκεμβρίου 1988 είτε να αποχωρήσουν από τις ανταγωνίστριες ενώσεις (...) ή να παύσουν τη συνεργασία τους με αυτές είτε να αποχωρήσουν από τον DLG. Εφόσον ένα από τα μέλη αυτά επιλέξει την αποχώρησή του από τον DLG, η έγγραφη κοινοποίηση προς την εταιρία πριν από τις 15 Δεκεμβρίου 1988 θα θεωρηθεί επαρκής από άποψη προθεσμίας αναγγελίας και συνεπώς το αποχωρούν μέλος θα έχει δικαίωμα να ζητήσει να του καταβληθεί, σε διάστημα δέκα ετών, το κεφάλαιο που έχει εισφέρει, καθώς και τα ποσά που έχει εμβάσει στον τρέχοντα λογαριασμό του DLG, σύμφωνα με τους κανόνες που διέπουν την κατά νόμο αποχώρηση των μελών (...).

3. Οποιαδήποτε παράβαση της διατάξεως της παραγράφου 1, εφόσον διαπιστωθεί μετά από την έναρξη ισχύος της διατάξεως αυτής την 1η Ιανουαρίου 1989, συνεπάγεται την αποβολή από τον DLG (...), ανεξάρτητα από το αν η αντίθετη προς το καταστατικό ιδιότητα του μέλους ή συνεργασία υφίσταται από πριν ή μετά από την 1η Ιανουαρίου 1989. Το αποβαλλόμενο μέλος θα λάβει, στην καλύτερη των περιπτώσεων, δηλαδή εφόσον δεν αποφασιστεί (...) η πλήρης ή μερική παρακράτηση των περιουσιακών στοιχείων του, το κεφάλαιο που είχε εισφέρει στον συνεταιρισμό και ενδεχομένως τα ποσά που έχει εμβάσει στον τρέχοντα λογαριασμό, σε ίσες δόσεις, κατά την επόμενη δεκαετία, η δε πρώτη δόση θα καταβληθεί πριν από τη λήξη του πρώτου οικονομικού έτους μετά την αποβολή.

4. Οι αυστηρότεροι κανόνες που ισχύουν για τα μέλη των κατηγοριών Β και Δ του DLG αρχίζουν να ισχύουν, όπως αναφέρθηκε, την 1η Ιανουαρίου 1989, ημερομηνία που αποτελεί συγχρόνως την ημερομηνία για την έναρξη της νέας εταιρικής περιόδου για τα μέλη Β και Δ (...). Οι νέες διατάξεις δεν εμποδίζουν τα μέλη των κατηγοριών Β και Δ να αγοράζουν χονδρικώς βασικά προϊόντα για τη γεωργία μέσω άλλων προμηθευτών (μεσιτών και επιχειρήσεων εμπορίας βασικών προϊόντων στη Δανία ή την αλλοδαπή), εφόσον οι εναλλακτικές αυτές αγορές δεν πραγματοποιούνται υπό την ιδιότητα μέλους οργανωμένης ομάδας ή υπό τη μορφή συμμετοχής σε άλλες ενώσεις κ.λπ., κατά παράβαση των διατάξεων της παραγράφου 1.»

8 Συγχρόνως τροποποιήθηκαν οι κανόνες περί αποχωρήσεως των μελών, ώστε η ιδιότητα του μέλους του DLG να διαρκεί πλέον πέντε έτη αντί για δέκα.

9 Στη συνέχεια αποφασίστηκε ότι, αν αποδεικνυόταν αναγκαία η αποβολή των μελών της κατηγορίας Β, τα μέλη αυτά θα θεωρούνταν ως νομίμως αποχωρούντα μέλη. Αυτό θα είχε ως συνέπεια ότι στα μέλη αυτά θα αποδιδόταν, σε διάστημα δέκα ετών, η εισφορά τους στο κατατεθειμένο κεφάλαιο του συνεταιρισμού, δηλαδή η ενδεχόμενη αρχική εισφορά τους και το μη διανεμηθέν τμήμα των μεταγενέστερων κερδών, όχι όμως ένα ποσοστό της αδιανέμητης περιουσίας, δηλαδή ένα ποσοστό του συνολικού κεφαλαίου του DLG, κατόπιν αφαιρέσεως του κεφαλαίου του συνεταιρισμού.

10 Ο DLG κοινοποίησε αυτή την τροποποίηση του καταστατικού του στην Επιτροπή με έγγραφο της 29ης Δεκεμβρίου 1988, ζητώντας την αρνητική πιστοποίηση που προβλέπει το άρθρο 2 του κανονισμού 17 του Συμβουλίου, της 6ης Φεβρουαρίου 1962, του πρώτου κανονισμού εφαρμογής των άρθρων 85 και 86 της Συνθήκης (ΕΕ ειδ. έκδ. 08/001, σ. 25), ή, επικουρικά, την κατά το άρθρο 4 του εν λόγω κανονισμού διαπίστωση ότι δεν έχουν εφαρμογή οι κανόνες ανταγωνισμού.

11 Στο έγγραφο κοινοποιήσεως ο DLG εξέθεσε ως εξής τους λόγους της τροποποιήσεως του καταστατικού του:

«Σκοπός της ανωτέρω τροποποιήσεως του καταστατικού είναι να αντιμετωπιστούν οι λίγες αλλά γιγάντιες πολυεθνικές επιχειρήσεις παραγωγής λιπασμάτων και φυτοφαρμάκων, ώστε να μειωθούν οι τιμές στις οποίες αγοράζουν τα προϊόντα αυτά οι Δανοί γεωργοί, καθώς και, δευτερευόντως, να εμποδιστεί η συμμετοχή εκπροσώπων των ανταγωνιστών στα διοικητικά όργανα της εταιρίας (εκπροσωπήσεως και διευθύνσεως) όπου συζητούνται ορισμένα απόρρητα ζητήματα (...)»

12 Ορισμένα από τα μέλη της κατηγορίας Β αρνήθηκαν να αποδεχθούν την τροποποίηση του καταστατικού, οπότε τον Μάρτιο του 1989 αποβλήθηκαν από τον DLG τριάντα επτά τοπικές ενώσεις που ανήκαν στην κατηγορία των μελών Β.

13 Η Επιτροπή δεν έχει ακόμα δώσει απάντηση στο έγγραφο κοινοποιήσεως του DLG, της 29ης Δεκεμβρίου 1988.

14 Κατά τη διάρκεια του 1989 η τροποποίηση του καταστατικού του DLG εξετάστηκε από την Monopoltilsynet (δανική υπηρεσία ελέγχου μονοπωλίων) και το Monopolråd (δανικό συμβούλιο μονοπωλίων), δηλαδή τις αρμόδιες

για θέματα ανταγωνισμού εθνικές αρχές. Καμία από τις δύο αυτές αρχές δεν διαπίστωσε παράβαση των εθνικών κανόνων περί ανταγωνισμού. Κατά την εξέταση στην οποία προέβησαν, δεν έλαβαν υπόψη τα άρθρα 85 και 86 της Συνθήκης.

15 Την 1η Δεκεμβρίου 1989 τα μέλη της κατηγορίας Β που είχαν αποβληθεί απο τον DLG άσκησαν ενώπιον του Østre Landsret αγωγή κατά της ενώσεως αυτής, με την οποία ζητούν να ακυρωθεί η τροποποίηση του καταστατικού, να απαγορευθεί στον DLG να εφαρμόσει τα νέα άρθρα του καταστατικού και να υποχρεωθεί ο εναγόμενος να τους καταβάλει συνολικά 200 000 000 δανικές κορώνες (DKR) και αποζημίωση για κάθε ζημία που υπέστησαν από την αποβολή τους, καθώς και τόκους επί των ανωτέρω ποσών. Προς στήριξη των επιχειρημάτων τους, οι ενάγουσες της κύριας δίκης ισχυρίζονται, μεταξύ άλλων, ότι η τροποποίηση του καταστατικού του DLG, που έχει ως αποτέλεσμα να στερεί από ορισμένους αλλοδαπούς προμηθευτές τη δυνατότητα προσβάσεως στη δανική αγορά, αντιβαίνει προς τα άρθρα 85 και 86 της Συνθήκης.

16 Με διάταξη της 20ής Μαρτίου 1991, το Østre Landsret, κρίνοντας αναγκαία την προδικαστική ερμηνεία των άρθρων 85 και 86 της Συνθήκης, αποφάσισε να παραπέμψει την υπόθεση στο Δικαστήριο.

17 Στις 10 Απριλίου 1992 το Østre Landsret παρέπεμψε την υπόθεση στο Δικαστήριο και υπέβαλε τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

«Ερώτημα 1

Έχει το άρθρο 85, παράγραφος 1, της Συνθήκης περί ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας την έννοια ότι η περιεχόμενη σ' αυτή τη διάταξη της Συνθήκης απαγόρευση ορισμένων πρακτικών που περιορίζουν τον ανταγωνισμό καλύπτει και την περίπτωση κατά την οποία ένας εμπορικός συνεταιρισμός Α, που ιδρύθηκε το 1969, προβαίνει το 1988 σε τροπο-

ποίηση του καταστατικού του, προς τον σκοπό αποβολής των επιχειρήσεων ή ομίλων που συμμετέχουν σε ενώσεις, εταιρίες ή άλλες μορφές οργανωμένης συνεργασίας, οι οποίες ανταγωνίζονται στον τομέα του χονδρικού εμπορίου τον Α ως προς την αγορά και πώληση λιπασμάτων και φυτοφαρμάκων, εφόσον στόχος της τροποποιήσεως του καταστατικού ήταν ένας ήδη υφιστάμενος μεταξύ ορισμένων μελών του εμπορικού συνεταιρισμού όμιλος αγορών Β;

Ερώτημα 2

Έχει σημασία για την απάντηση στο ερώτημα 1 το ότι με την τροποποίηση του καταστατικού επιδιώχθηκε συγχρόνως να τεθεί τέρμα στην κατάσταση κατά την οποία στα διοικητικά όργανα του συνεταιρισμού Α (εκπροσωπήσεως και διευθύνσεως) μετείχαν πρόσωπα τα οποία μετείχαν ταυτόχρονα, καθ' οιονδήποτε τρόπο, στη διοίκηση του Β ή τον επηρέαζαν de facto, οπότε υπήρχε κίνδυνος αποκαλύψεως επιχειρηματικών απορρήτων του Α προς όφελος του Β, ενόψει του ότι τα εν λόγω πρόσωπα πληροφορούνταν και/ή μπορούσαν να πληροφορούνται τα επιχειρηματικά αυτά απόρρητα;

Ερώτημα 3

Έχει επίσης σημασία για την απάντηση στο ερώτημα 1 το ότι το καταστατικό τροποποιήθηκε παρά τη διαμαρτυρία πολλών μελών, που είχαν ψηφίσει κατά της προσθήκης στο υπό συζήτηση καταστατικό διατάξεως περί αποβολής, αφενός επειδή η διάταξη του καταστατικού θα εμπόδιζε τα εν λόγω μέλη του Α να προβαίνουν σε από κοινού αγορές — εκτός του Α — λιπασμάτων και φυτοφαρμάκων και αφετέρου επειδή φρονούσαν ότι με τις αγορές μέσω του Β θα μπορούσαν ενδεχομένως να πετύχουν χαμηλότερες τιμές ή καλύτερους όρους απ' ό,τι μπορούσε να τους προσφέρει ο Α;

Ερώτημα 4

Έχει επίσης σημασία για την απάντηση στο ερώτημα 1 το γεγονός ότι οι αποκλεισθείσες (αποβληθείσες) επιχειρήσεις ή ενώσεις εξομοιώθηκαν κατά την αποβολή με νομίμως αποχωρήσαντα μέλη, πράγμα που συνεπάγεται

α) πρώτον, ότι δεν δικαιούνται μερίδιο από την αδιανέμητη περιουσία του Α (ένα ποσοστό από το σύνολο του ιδίου κεφαλαίου του Α κατόπιν αφαιρέσεως του κεφαλαίου του συνεταιρισμού), αλλά τους επιστρέφεται, σε διάστημα δέκα ετών, το κατατεθειμένο κεφάλαιό τους, δηλαδή περίπου 37 000 000 DKR, και

β) δεύτερον, ότι δεν έγινε παρακράτηση του κεφαλαίου βάσει του άρθρου 8, παράγραφος 4, ή του άρθρου 7, παράγραφος 3, του καταστατικού;

Ερώτημα 5

Έχει επίσης σημασία για την απάντηση στο ερώτημα 1 το γεγονός ότι από τη μετέπειτα εξέλιξη καταδείχθηκε ότι τα αποβληθέντα μέλη μπόρεσαν, στον τομέα των λιπασμάτων και των φυτοφαρμάκων, να συνεχίσουν μέσω του Β τις δραστηριότητές τους στη δανική αγορά βασικών προϊόντων για τη γεωργία, με μερίδιο αγοράς το οποίο ήταν, το 1990, ίσο προς τον κύκλο εργασιών της επιχειρήσεως Α;

Ερώτημα 6

Έχει επίσης σημασία για την απάντηση στο ερώτημα 1 το γεγονός ότι η υπόθεση που εκκρεμεί ενώπιον του Østre Landsret, κατόπιν ασκήσεως αγω-

γής κατά του Α από τα αποβληθέντα μέλη του Α, αφορά το ζήτημα αν οι αποβληθείσες επιχειρήσεις δικαιούνται μεριδίου από την αδιανέμητη περιουσία του Α (πρβλ. ερώτημα 4) και ότι οι ενάγουσες επιχειρήσεις δεν διατύπωσαν αίτημα για επανένταξή τους στον Α;

Ερώτημα 7

Έχει επίσης σημασία για την απάντηση στο ερώτημα 1 το γεγονός ότι το καταστατικό του Α επιτρέπει τη διενέργεια από τα μέλη αγορών λιπασμάτων και φυτοφαρμάκων εκτός του Α, μόνον όταν αυτό γίνεται υπό μορφή μη οργανωμένης συνεργασίας, δηλαδή είτε από κάθε μέλος για λογαριασμό του είτε από περισσότερα του ενός μέλη, αλλά μόνο με τη μορφή ειδικής συγκεντρωτικής αγοράς συγκεκριμένης παρτίδας ή συγκεκριμένου φορτίου πλοίου;

Ερώτημα 8

Έχει επίσης σημασία για την απάντηση στο ερώτημα 1 το γεγονός ότι οι διατάξεις του καταστατικού αναμορφώθηκαν κατά τρόπο ώστε να προσφέρεται η δυνατότητα μιας μορφής συνεργασίας σχετικά με την αγορά λιπασμάτων ή φυτοφαρμάκων υπό την αιγίδα του Α, όπου ο Α παραιτείται οποιασδήποτε αμοιβής για τη διαμεσολαβητική του δραστηριότητα ως προς τα προϊόντα αυτά;

Ερώτημα 9

Έχει επίσης σημασία για την απάντηση στο ερώτημα 1 το γεγονός ότι μετά την τροποποίηση του καταστατικού και την αποβολή ορισμένοι τρίτοι, μη μέλη του Α, μεταξύ των οποίων και αποβληθέντα μέλη, είχαν τη δυνατό-

τητα να αγοράζουν όλα τα είδη εμπορευμάτων του Α, συμπεριλαμβανομένων των λιπασμάτων και φυτοφαρμάκων, υπό τις κανονικές συνθήκες χονδρεμπορίου που επικρατούσαν στον κλάδο;

Ερώτημα 10

Έχει επίσης σημασία για την απάντηση στο ερώτημα 1 το γεγονός ότι η τροποποίηση του καταστατικού περιορίζεται απλώς στα λιπάσματα και τα φυτοφάρμακα, τα οποία κατά το χρονικό σημείο της τροποποιήσεως του καταστατικού αντιπροσώπευαν τα αναφερόμενα πριν από τα ερωτήματα ποσοστά του συνολικού κύκλου εργασιών του Α;

Ερώτημα 11

Έχει επίσης σημασία για την απάντηση στο ερώτημα 1 το γεγονός ότι προσκομίσθηκαν ενώπιον του Østre Landsret επαρκή στοιχεία ως προς τα χαρακτηριστικά των υπό κρίση προϊόντων, καθώς και ως προς την ύπαρξη και την πώληση υποκατάστατων προϊόντων, όπως και στοιχεία σχετικά με τα προϊόντα, το μέγεθος του κύκλου εργασιών και τα μερίδια αγοράς του Α και του Β, καθώς και των επιχειρήσεων που συναγωνίζονται τον Α και του Β;

Ερώτημα 12

Πρέπει να θεωρηθεί ότι τα λιπάσματα και/ή τα φυτοφάρμακα εμπίπτουν στον κανονισμό 26/62 του Συμβουλίου, της 4ης Απριλίου 1962, σε συνδυασμό π.χ. με την οδηγία 91/414/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 15ης Ιουλίου 1991, περί εμπορίας φυτοφαρμάκων (ΕΕ L 230, σ. 1), που αναφέρει ιδίως ως έρεισμα το άρθρο 43 της Συνθήκης;

Ερώτημα 13

Συντρέχει η προϋπόθεση του επηρεασμού του εμπορίου μεταξύ κρατών μελών, που αναφέρεται στο άρθρο 85, παράγραφος 1, και στο άρθρο 86, όταν ορισμένα από τα λιπάσματα και τα φυτοφάρμακα που αγόρασαν μέσω του Β τα αποβληθέντα μέλη κατά το χρονικό σημείο κατά το οποίο πραγματοποιήθηκε η τροποποίηση του καταστατικού είχαν πωληθεί απευθείας από παραγωγούς εγκατεστημένους εκτός της κοινοτικής αγοράς;

Ερώτημα 14

Πώς πρέπει να ερμηνευθεί και να εφαρμοστεί η περί απαλλαγής διάταξη του άρθρου 85, παράγραφος 3, της Συνθήκης σε σχέση με καταστάσεις, όπως αυτές που εκτίθενται στα ανωτέρω ερωτήματα, όταν μπορεί να ληφθεί ως δεδομένο ότι η τροποποίηση του καταστατικού ως προς το άρθρο 7 κοινοποιήθηκε στην Επιτροπή, προκειμένου να χορηγηθεί αρνητική πιστοποίηση κατά το άρθρο 2 ή, επικουρικώς, διαπίστωση περί εξαιρέσεως κατά το άρθρο 4 του κανονισμού 17 του Συμβουλίου του 1962;

Ερώτημα 15

Έχει το άρθρο 86 της Συνθήκης την έννοια ότι η τροποποίηση του καταστατικού, όπως η εκτιθέμενη στο ερώτημα 1, μπορεί να συνεπάγεται παράβαση αυτής της διατάξεως της Συνθήκης, εφόσον ο Α κατείχε, κατά το χρονικό σημείο της τροποποιήσεως του καταστατικού, τα μνημονευθέντα πριν από τα ερωτήματα μερίδια αγοράς ως προς τα λιπάσματα και τα φυτοφάρμακα;

Ερώτημα 16

Έχει σημασία για την εφαρμογή του άρθρου 86 της Συνθήκης το γεγονός ότι ο Α, κατά το χρονικό σημείο της τροποποιήσεως του καταστατικού, ήταν καταχωρισμένος στο βιβλίο του Danske Monopoltilsyn (της δανικής υπηρεσίας ελέγχου μονοπωλίων) ως ατομική δεσπόζουσα επιχείρηση, εφόσον οι καταχωρίσεις σταμάτησαν την 1η Ιανουαρίου 1990, κατόπιν της θεσπισθείσας την ίδια ημερομηνία στη Δανία νέας νομοθεσίας περί ανταγωνισμού, και εφόσον η καταχώριση του Α δεν αντικαταστάθηκε από καμία νέα καταχώριση βάσει αυτού του νόμου;

Ερώτημα 17

Έχει επίσης σημασία για την εφαρμογή του άρθρου 86 της Συνθήκης το ότι το Danske Monopolråd (δανικό συμβούλιο μονοπωλίων) γνωστοποίησε στις 22 Φεβρουαρίου 1989 ότι, σε σχέση με την εκτιθέμενη στο ερώτημα 2 κατάσταση, δεν διαπίστωσε κανένα λόγο για να επέμβει ως προς την τροποποίηση του καταστατικού του Α;»

18 Όπως προκύπτει από τη διάταξη περί παραπομπής, το Østre Landsret θεωρεί ως αποδεδειγμένο ότι ο πρωταρχικός σκοπός του DLG ήταν η αποθάρρυνση όλων των μελών της κατηγορίας Β από την αγορά λιπασμάτων και φυτοφαρμάκων εκτός του DLG, πράγμα που σήμαινε ότι δεν θα υπήρχε μεταξύ των δανικών ενώσεων συνεταιριστικής μορφής παρά μόνο μία μεγάλη εταιρία που θα αγόραζε τα βασικά αυτά προϊόντα για λογαριασμό των Δανών γεωργών.

19 Στη διάταξη περί παραπομπής, στις παρατηρήσεις που κατατέθηκαν στο Δικαστήριο και στις απαντήσεις που έδωσαν εγγράφως ο DLG και οι ενάγουσες στις ερωτήσεις του Δικαστηρίου περιέχονται ορισμένα οικονομικά στοιχεία για την κατάσταση των σχετικών αγορών. Από τα στοιχεία αυτά προκύπτει ότι ο DLG ήλεγχε το 1988, κατά τον χρόνο της τροποποιήσεως του καταστατικού του, το

36 % περίπου της δανικής αγοράς λιπασμάτων, ενώ το 23 % περίπου ελεγχόταν από την ανώνυμη εταιρία Korn & Foderstof Kompagniet A/S, το 14 % περίπου από την ανώνυμη εταιρία Superfos A/S και το 10 % περίπου από τη LAG. Επιπλέον, ο DLG ήλεγχε το 32 % περίπου της δανικής αγοράς φυτοφαρμάκων. Οι ενάγουσες, μετά την αποβολή τους, πέτυχαν, ως μέλη της LAG, να ανταγωνιστούν αποτελεσματικά τον DLG εντός της δανικής αγοράς βασικών προϊόντων για τη γεωργία, με συνέπεια το μερίδιο τους στην αγορά το 1990 να ισούται με το μερίδιο του DLG. Από τα οικονομικά αυτά στοιχεία προκύπτει επίσης ότι η κατανάλωση λιπασμάτων στη Δανία καλύπτεται κατά 60 % περίπου από εισαγωγές· τα εισαγόμενα λιπάσματα προέρχονται είτε από κράτη μέλη είτε από τρίτες χώρες. Η κατανάλωση φυτοφαρμάκων στη Δανία καλύπτεται σχεδόν αποκλειστικά από εισαγωγές.

20 Με τα δεκαεπτά ερωτήματα του αιτούντος δικαστηρίου τίθενται κυρίως πέντε ζητήματα, τα οποία θα εξεταστούν με την εξής σειρά:

— πεδίο εφαρμογής της εξαιρέσεως από τους κοινοτικούς κανόνες ανταγωνισμού, την οποία προβλέπουν το άρθρο 42 της Συνθήκης και ο προαναφερθείς κανονισμός 26/62 (ερώτημα 12),

— έννοια του περιορισμού του ανταγωνισμού, κατά το άρθρο 85, παράγραφος 1, της Συνθήκης (ερωτήματα 1 έως 11),

— έννοια της καταχρηστικής εκμεταλλεύσεως δεσπόζουσας θέσεως, κατά το άρθρο 86 της Συνθήκης (ερωτήματα 15 έως 17),

— έννοια του επηρεασμού του ενδοκοινοτικού εμπορίου, κατά το άρθρο 85, παράγραφος 1, και το άρθρο 86 της Συνθήκης (ερώτημα 13),

— αρμοδιότητα του εθνικού δικαστηρίου σε περίπτωση που εκκρεμεί ενώπιον της Επιτροπής αίτηση αρνητικής πιστοποιήσεως ή αίτηση διαπιστώσεως του ανεφάρμοστου των κανόνων ανταγωνισμού (ερώτημα 14).

Επί της δυνατότητας εφαρμογής του κανονισμού 26/62

21 Με την πρώτη κατηγορία ερωτημάτων το αιτούν δικαστήριο ερωτά αν τα λιπάσματα και τα φυτοφάρμακα εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της εξαιρέσεως από τους κανόνες ανταγωνισμού, την οποία προβλέπουν το άρθρο 42 της Συνθήκης και ο προαναφερθείς κανονισμός 26/62.

22 Κατά το άρθρο 42 της Συνθήκης, οι διατάξεις του κεφαλαίου του σχετικού με τους κανόνες ανταγωνισμού δεν εφαρμόζονται στην παραγωγή και στο εμπόριο των γεωργικών προϊόντων, παρά μόνο κατά το μέτρο που ορίζεται από το Συμβούλιο. Το άρθρο 38, παράγραφος 3, της Συνθήκης ορίζει ότι τα προϊόντα που εμπίπτουν στις διατάξεις των άρθρων 39 έως και 46 απαριθμούνται στον πίνακα του παραρτήματος ΙΙ της Συνθήκης. Κατά την ίδια αυτή διάταξη, το Συμβούλιο μπορούσε, εντός δύο ετών από την έναρξη ισχύος της Συνθήκης, να προσθέσει και άλλα προϊόντα στον πίνακα αυτό.

23 Κατά πάγια νομολογία (βλ., μεταξύ άλλων, την απόφαση του Δικαστηρίου της 25ης Μαρτίου 1981 στην υπόθεση 61/80, Coöperatieve Stremsel- en Kleurselfabriek κατά Επιτροπής, τη λεγόμενη «υπόθεση πυτίας», Συλλογή 1981, σ. 851, σκέψη 21, και την απόφαση του Πρωτοδικείου της 2ας Ιουλίου 1992 στην υπόθεση T-61/89, Dansk Pelsdyravlerforening κατά Επιτροπής, Συλλογή 1992, σ. II-1931, σκέψεις 36 και 37), το γεγονός ότι το πεδίο εφαρμογής του κανονισμού 26/62 έχει περιοριστεί, σύμφωνα με το άρθρο 1 του κανονισμού αυτού, στην παραγωγή και το εμπόριο των προϊόντων που απαριθμούνται στο παράρτημα ΙΙ της Συνθήκης είναι σύμφωνο με τις ανωτέρω διατάξεις της Συνθήκης. Ο κανονισμός αυτός δεν εφαρμόζεται συνεπώς στο εμπόριο των προϊόντων που δεν περιλαμβάνονται στο παράρτημα αυτό, ακόμη και αν το σχετικό προϊόν αποτελεί βοηθητική ύλη για την παραγωγή άλλων προϊόντων, το οποίο όμως περιλαμβάνεται στο παράρτημα αυτό. Για να μπορεί συνεπώς να εφαρμόζεται ο κανονισμός στα λιπάσματα και στα φυτοφάρμακα, θα έπρεπε τα ίδια τα προϊόντα αυτά να περιλαμβάνονται στο παράρτημα ΙΙ της Συνθήκης, πράγμα όμως που δεν συμβαίνει.

24 Κατά συνέπεια, εν προκειμένω αποκλείεται η εφαρμογή του κανονισμού 26/62 και εφαρμόζονται πλήρως τα άρθρα 85 και 86 της Συνθήκης.

25 Το συμπέρασμα αυτό δεν αναιρείται από το γεγονός ότι η προαναφερθείσα οδηγία 91/414 εκδόθηκε κυρίως βάσει του άρθρου 43 της Συνθήκης.

26 Συγκεκριμένα, αρκεί να τονιστεί ότι το άρθρο 42 προβλέπει ορισμένη εξαίρεση, το πεδίο εφαρμογής της οποίας, όπως και το πεδίο εφαρμογής του κανονισμού 26/62, δεν μπορεί να διευρυνθεί έμμεσα, με τη θέσπιση μέτρων στηριζόμενων στο άρθρο 43 της Συνθήκης, το οποίο απονέμει στο Συμβούλιο την εξουσία εκδόσεως των πράξεων εφαρμογής της κοινής γεωργικής πολιτικής.

27 Κατά συνέπεια, στην πρώτη ομάδα των προδικαστικών ερωτημάτων πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι τα λιπάσματα και τα φυτοφάρμακα δεν εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της εξαιρέσεως από τους κανόνες ανταγωνισμού, την οποία προβλέπουν το άρθρο 42 της Συνθήκης και ο κανονισμός 26/62.

Επί του περιορισμού του ανταγωνισμού

28 Με τη δεύτερη ομάδα ερωτημάτων, το αιτούν δικαστήριο ερωτά αν η διάταξη του καταστατικού μιας συνεταιριστικής ενώσεως αγορών, η οποία απαγορεύει στα μέλη της ενώσεως να μετέχουν σε άλλες μορφές οργανωμένης συνεργασίας που την ανταγωνίζονται άμεσα, εμπίπτει στην απαγόρευση του άρθρου 85, παράγραφος 1, της Συνθήκης.

29 Οι ενάγουσες της κύριας δίκης ισχυρίζονται ότι η τροποποίηση αυτή του καταστατικού είχε ως σκοπό ή ως αποτέλεσμα τον περιορισμό του ανταγωνισμού, καθόσον ο επιδιωκόμενος στόχος ήταν η διακοπή των αγορών που πραγματοποιούσαν τα μέλη της κατηγορίας Β στο πλαίσιο της LAG, ανταγωνίστριας του DLG, και, συνακόλουθα, η απόκτηση δεσπόζουσας θέσης στις σχετικές αγορές.

30 Η συνεταιριστική ένωση αγορών αποτελεί εκούσια ένωση προσώπων, η σύσταση της οποίας αποβλέπει σε ορισμένους κοινούς εμπορικούς σκοπούς.

31 Το συμβατό του καταστατικού μιας τέτοιας ενώσεως με τους κοινοτικούς κανόνες ανταγωνισμού δεν μπορεί να εκτιμηθεί αόριστα. Το συμβατό αυτό εξαρτάται από τις συγκεκριμένες ρήτρες του καταστατικού της ενώσεως και από τις οικονομικές συνθήκες που επικρατούν στις σχετικές αγορές.

32 Στις αγορές στις οποίες η τιμή των προϊόντων ποικίλλει ανάλογα με τον όγκο των παραγγελιών, οι συναλλαγές που πραγματοποιούν οι συνεταιριστικές ενώσεις αγορών μπορούν ν' αποτελούν, ανάλογα με τον αριθμό των μελών τους, σημαντικό αντίβαρο στην ισχύ των μεγάλων παραγωγών κατά τη σύναψη των συμβάσεων και διευκολύνουν τον αποτελεσματικότερο ανταγωνισμό.

33 Το γεγονός όμως ότι ορισμένα από τα μέλη δύο ανταγωνιστικών συνεταιριστικών ενώσεων αγορών ανήκουν συγχρόνως και στις δύο αυτές ενώσεις θα μπορούσε να έχει ως αποτέλεσμα τη μείωση της ικανότητας καθεμιάς από τις ενώσεις αυτές να επιτύχει τους σκοπούς της προς όφελος των άλλων μελών της, ιδίως δε στην περίπτωση στην οποία τα ενδιαφερόμενα μέλη είναι, όπως εν προκειμένω, συνεταιριστικές ενώσεις με μεγάλο αριθμό κατ' ιδίαν μελών.

34 Κατά συνέπεια, η ιδιότητα του μέλους δύο ενώσεων θα μπορούσε αφενός να θέσει σε κίνδυνο την εύρυθμη λειτουργία του συνεταιρισμού και αφετέρου να μειώσει την ισχύ του, κατά τη σύναψη των συμβάσεων με τους παραγωγούς. Η απαγόρευση της διπλής αυτής ιδιότητας του μέλους δεν συνιστά συνεπώς κατ' ανάγκη περιορισμό του ανταγωνισμού, υπό την έννοια του άρθρου 85, παράγραφος 1, της Συνθήκης, και μάλιστα ενδέχεται να έχει θετικά αποτελέσματα επί του ανταγωνισμού.

35 Εντούτοις, πρέπει να γίνει δεκτό ότι η διάταξη του καταστατικού μιας συνεταιριστικής ενώσεως αγορών, η οποία περιορίζει τη δυνατότητα των μελών της να μετέχουν σε άλλες ανταγωνιστικές μορφές συνεργασίας και

συνεπώς τα αποθαρρύνει από την αναζήτηση άλλων πηγών εφοδιασμού, ενδέχεται να έχει ορισμένα αρνητικά αποτελέσματα επί του ανταγωνισμού. Κατά συνέπεια, για να μην εμπίπτουν στην απαγόρευση του άρθρου 85, παράγραφος 1, της Συνθήκης, οι περιορισμοί που επιβάλλει το καταστατικό μιας συνεταιριστικής ενώσεως αγορών στα μέλη της ενώσεως αυτής πρέπει να περιορίζονται σ' αυτό που είναι αναγκαίο για τη διασφάλιση της εύρυθμης λειτουργίας του συνεταιρισμού και την ενίσχυση της θέσεώς του κατά τη σύναψη των συμβάσεων με τους παραγωγούς.

36 Βάσει ακριβώς των ανωτέρω σκέψεων πρέπει να εκτιμηθούν οι συγκεκριμένες περιστάσεις της υποθέσεως της κύριας δίκης, οι οποίες εκτίθενται στα ερωτήματα του αιτούντος δικαστηρίου. Επιπλέον, πρέπει να εξακριβωθεί κατά πόσον οι κυρώσεις που προβλέπονται για τη μη τήρηση των διατάξεων του καταστατικού δεν είναι δυσανάλογες σε σχέση με τον επιδιωκόμενο σκοπό και κατά πόσον η ελάχιστη περίοδος ισχύος της ιδιότητας του μέλους είναι εύλογη.

37 Πρέπει καταρχάς να τονιστεί ότι η τροποποίηση του καταστατικού του DLG περιορίστηκε στα λιπάσματα και στα φυτοφάρμακα, τα μόνα βασικά προϊόντα για τα οποία υφίσταται άμεση σχέση μεταξύ του όγκου των αγοραζομένων ποσοτήτων και της τιμής.

38 Δεύτερον, ακόμα και μετά την τροποποίηση του καταστατικού του DLG και την αποβολή των εναγουσών, οι μη έχοντες την ιδιότητα του μέλους της ενώσεως αυτής, περιλαμβανομένων και των εναγουσών, έχουν τη δυνατότητα να αγοράζουν απ' αυτή όλα τα προϊόντα που διαθέτει, περιλαμβανομένων και των λιπασμάτων και των φυτοφαρμάκων, υπό τους ίδιους όρους και με τις ίδιες τιμές όπως και τα μέλη, αλλά βεβαίως δεν έχουν το δικαίωμα ετησίας εκπτώσεως επί του συνόλου των πραγματοποιουμένων συναλλαγών.

39 Τέλος, το καταστατικό του DLG επιτρέπει στα μέλη του να αγοράζουν λιπάσματα και φυτοφάρμακα χωρίς την παρέμβασή του, υπό την προϋπόθεση ότι οι συναλλαγές αυτές δεν πραγματοποιούνται υπό μορφή οργανωμένης κοι-

νοπραξίας. Κάθε μέλος μπορεί δηλαδή να ενεργεί αυτοτελώς ή σε συνεργασία με άλλα, αλλά στην τελευταία αυτή περίπτωση πρέπει να πρόκειται μόνο για συγκεντρωτική και ειδική αγορά συγκεκριμένης παρτίδας ή συγκεκριμένου φορτίου.

40 Από τα στοιχεία αυτά δεν συνάγεται ότι οι προβλεπόμενοι από ένα καταστατικό περιορισμοί σαν τους περιορισμούς που επιβάλλονται στα μέλη του DLG βαίνουν πέραν αυτού που είναι αναγκαίο για τη διασφάλιση της εύρυθμης λειτουργίας του συνεταιρισμού και την ενίσχυση της θέσεώς του κατά τη σύναψη των συμβάσεων με τους παραγωγούς.

41 Όσον αφορά τις κυρώσεις που επιβλήθηκαν στις ενάγουσες εξαιτίας της αποβολής τους λόγω παραβάσεως των κανόνων του καταστατικού του DLG, δεν προκύπτει ότι οι κυρώσεις αυτές είναι δυσανάλογες, αφού ο DLG εξομοίωσε τις ενάγουσες προς μέλη που ασκούν το δικαίωμά τους να αποχωρήσουν από τον συνεταιρισμό.

42 Όσον αφορά την περίοδο ισχύος της ιδιότητας του μέλους, η περίοδος αυτή μειώθηκε από δέκα σε πέντε έτη, πράγμα που δεν φαίνεται παράλογο.

43 Σε τελική ανάλυση, έχει σημασία το γεγονός ότι οι ενάγουσες, κατόπιν της αποβολής τους, επέτυχαν, ως μέλη της LAG, να ανταγωνιστούν αποτελεσματικά τον DLG, με συνέπεια το μερίδιο αγοράς που ήλεγχαν το 1990 να ισούται με το μερίδιο αγοράς του DLG.

44 Τα άλλα στοιχεία που αναφέρονται στη δεύτερη ομάδα ερωτημάτων του αιτούντος δικαστηρίου δεν μπορούν να μεταβάλουν την ανάλυση του προβλήματος.

45 Κατά συνέπεια, στη δεύτερη ομάδα ερωτημάτων του αιτούντος δικαστηρίου πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι η διάταξη του καταστατικού μιας

συνεταιριστικής ενώσεως αγορών η οποία απαγορεύει στα μέλη της ενώσεως να μετέχουν σε άλλες μορφές οργανωμένης συνεργασίας που την ανταγωνίζονται άμεσα, δεν εμπίπτει στην απαγόρευση του άρθρου 85, παράγραφος 1, της Συνθήκης, εφόσον η εν λόγω διάταξη του καταστατικού περιορίζεται σ' αυτό που είναι αναγκαίο για τη διασφάλιση της εύρυθμης λειτουργίας του συνεταιρισμού και την ενίσχυση της θέσεώς του κατά τη σύναψη των συμβάσεων με τους παραγωγούς.

Επί της καταχρηστικής εκμεταλλεύσεως δεσπόζουσας θέσεως

46 Με την τρίτη ομάδα ερωτημάτων, το αιτούν δικαστήριο ερωτά αν η διάταξη του καταστατικού μιας συνεταιριστικής ενώσεως αγορών, η οποία απαγορεύει στα μέλη της ενώσεως να μετέχουν σε άλλες μορφές οργανωμένης συνεργασίας που την ανταγωνίζονται άμεσα, μπορεί να συνιστά καταχρηστική εκμετάλλευση δεσπόζουσας θέσεως αντιβαίνουσα προς το άρθρο 86 της Συνθήκης.

47 Όσον αφορά την έννοια της δεσπόζουσας θέσεως, πρέπει να υπομνησθεί ότι, κατά πάγια νομολογία, η δεσπόζουσα θέση ορίζεται ως η κατάσταση οικονομικής ισχύος μιας επιχειρήσεως που της παρέχει την εξουσία να εμποδίζει τη διατήρηση αποτελεσματικού ανταγωνισμού εντός της σχετικής αγοράς, παρέχοντάς της τη δυνατότητα ανεξάρτητης, σε σημαντικό βαθμό, συμπεριφοράς έναντι των ανταγωνιστών της, των πελατών της και, τέλος, των καταναλωτών. Η ύπαρξη δεσπόζουσας θέσεως προκύπτει εν γένει από τη συνδρομή πολλών παραγόντων, οι οποίοι, λαμβανόμενοι μεμονωμένα, δεν θα ήταν κατ' ανάγκη καθοριστικοί (βλ., μεταξύ άλλων, την απόφαση του Δικαστηρίου της 14ης Φεβρουαρίου 1978 στην υπόθεση 27/76, United Brands κατά Επιτροπής, Συλλογή τόμος 1978, σ. 75, σκέψεις 65 και 66, και την απόφαση του Πρωτοδικείου της 12ης Δεκεμβρίου 1991 στην υπόθεση Τ-30/89, Hilti κατά Επιτροπής, Συλλογή 1991, σ. II-1439, σκέψη 90).

48 Είναι αλήθεια ότι σε ορισμένες περιπτώσεις το γεγονός ότι μια επιχείρηση ελέγχει σημαντικό τμήμα της αγοράς μπορεί να θεωρηθεί ως ισχυρή ένδειξη υπάρξεως δεσπόζουσας θέσεως. Κατά το αιτούν δικαστήριο, το 1988, όταν επήλθε η τροποποίηση του καταστατικού, ο DLG ήλεγχε το 36 % περίπου της δανικής αγοράς λιπασμάτων και το 32 % περίπου της δανικής αγοράς φυτοφαρμάκων. Μολονότι δεν μπορεί να αποκλειστεί το ενδεχό-

μενο να θεωρηθεί ότι μια επιχείρηση που ελέγχει τέτοια τμήματα της αγοράς κατέχει, αν ληφθούν υπόψη η ισχύς και ο αριθμός των ανταγωνιστών της, δεσπόζουσα θέση, αυτά τα μερίδια αγοράς δεν αρκούν ως πλήρης απόδειξη της υπάρξεως δεσπόζουσας θέσεως.

49 Όσον αφορά την έννοια της καταχρηστικής εκμεταλλεύσεως δεσπόζουσας θέσεως, επιβάλλεται καταρχάς η διαπίστωση ότι η δημιουργία ή η ενίσχυση δεσπόζουσας θέσεως δεν είναι καθαυτή αντίθετη προς το άρθρο 86 της Συνθήκης.

50 Όπως τονίστηκε ανωτέρω (βλ. σκέψη 32), οι συναλλαγές στις οποίες προβαίνουν οι συνεταιριστικές ενώσεις αγορών μπορούν να συμβάλλουν στον αποτελεσματικότερο ανταγωνισμό εντός ορισμένων αγορών, αν οι προϋποθέσεις που επιβάλλονται στα μέλη περιορίζονται σ' αυτό που είναι αναγκαίο για τη διασφάλιση της εύρυθμης λειτουργίας του συνεταιρισμού και της ενισχύσεως της θέσεώς του κατά τη σύναψη των συμβάσεων με τους παραγωγούς.

51 Οι προβλεπόμενοι από το καταστατικό περιορισμοί σαν τους περιορισμούς που επιβάλλονται εν προκειμένω στα μέλη του DLG δεν βαίνουν πέραν των ορίων αυτών (βλ. σκέψεις 36 έως 42 ανωτέρω).

52 Κατά συνέπεια, στην τρίτη ομάδα ερωτημάτων του αιτούντος δικαστηρίου πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι, ακόμα και αν μια συνεταιριστική ένωση αγορών κατέχει δεσπόζουσα θέση εντός της οικείας αγοράς, η τροποποίηση του καταστατικού με την οποία απαγορεύεται στα μέλη της ενώσεως να μετέχουν σε άλλες μορφές οργανωμένης συνεργασίας που τελούν σε άμεσο ανταγωνισμό προς αυτή δεν αποτελεί καταχρηστική εκμετάλλευση δεσπόζουσας θέσεως αντιβαίνουσα προς το άρθρο 86 της Συνθήκης, εφόσον η διάταξη αυτή του καταστατικού περιορίζεται σ' αυτό που είναι αναγκαίο για τη διασφάλιση της εύρυθμης λειτουργίας του συνεταιρισμού και την ενίσχυση της θέσεώς του κατά τη σύναψη των συμβάσεων με τους παραγωγούς.

Επί του επηρεασμού του ενδοκοινοτικού εμπορίου

53 Με την τέταρτη ομάδα ερωτημάτων το αιτούν δικαστήριο ερωτά αν επηρεάζεται το ενδοκοινοτικό εμπόριο, υπό την έννοια του άρθρου 85, παράγραφος 1, και του άρθρου 86 της Συνθήκης, για τον λόγο ότι ορισμένες από τις συμβάσεις για την αγορά βασικών προϊόντων συνάπτονται απευθείας με παραγωγούς εγκατεστημένους σε τρίτες χώρες.

54 Από πάγια νομολογία προκύπτει ότι, για να μπορεί μια συμφωνία μεταξύ επιχειρήσεων να επηρεάζει το εμπόριο μεταξύ των κρατών μελών, πρέπει να μπορεί να πιθανολογηθεί σε επαρκή βαθμό, βάσει ενός συνόλου αντικειμενικών νομικών ή πραγματικών στοιχείων, ότι μπορεί να επηρεάσει άμεσα ή έμμεσα, πραγματικά ή δυνητικά, τα εμπορικά ρεύματα μεταξύ των κρατών μελών κατά τρόπο που θα μπορούσε να θέσει σε κίνδυνο την πραγματοποίηση των στόχων μιας ενιαίας αγοράς μεταξύ των κρατών (βλ. απόφαση της 11ης Ιουλίου 1985 στην υπόθεση 42/84, Remia κατά Επιτροπής, Συλλογή 1985, σ. 2545, σκέψη 22). Ο επηρεασμός δηλαδή του ενδοκοινοτικού εμπορίου προκύπτει εν γένει από τη συνδρομή πολλών παραγόντων, οι οποίοι, λαμβανόμενοι μεμονωμένα, δεν θα ήταν κατ' ανάγκη αποφασιστικοί.

55 Η ενδεχομένως αναγκαία οικονομική ανάλυση εναπόκειται όμως στο εθνικό δικαστήριο, το οποίο θα εφαρμόσει τα κριτήρια που έχει καθιερώσει η προπαρατεθείσα νομολογία. Αν όμως ληφθούν υπόψη οι απαντήσεις που δόθηκαν στα προηγούμενα ερωτήματα, η ανάλυση αυτή δεν φαίνεται να είναι αναγκαία για την επίλυση της διαφοράς στην κύρια δίκη.

56 Κατά συνέπεια, στην τέταρτη ομάδα ερωτημάτων πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το ενδοκοινοτικό εμπόριο ενδέχεται να επηρεάζεται, υπό την έννοια του άρθρου 85, παράγραφος 1, και του άρθρου 86 της Συνθήκης, ακόμα και αν τα βασικά προϊόντα που αφορά μια διάταξη καταστατικού εισάγονται εν μέρει από τρίτες χώρες.

Επί της αρμοδιότητας του εθνικού δικαστηρίου

57 Με την πέμπτη και τελευταία ομάδα ερωτημάτων το αιτούν δικαστήριο ερωτά ποια είναι η αρμοδιότητα του εθνικού δικαστηρίου στην περίπτωση κατά την οποία μια συμφωνία έχει κοινοποιηθεί στην Επιτροπή, προκειμένου να χορηγηθεί αρνητική πιστοποίηση ή να διαπιστωθεί η μη εφαρμογή των κανόνων ανταγωνισμού, σύμφωνα με τον προαναφερθέντα κανονισμό 17/62.

58 Πρέπει να υπομνησθεί ότι, αν είναι προφανές ότι δεν συντρέχουν οι προϋποθέσεις εφαρμογής του άρθρου 85, παράγραφος 1, και αν συνεπώς δεν υπάρχει κανείς κίνδυνος εκδόσεως αντίθετης αποφάσεως της Επιτροπής, το εθνικό δικαστήριο μπορεί να συνεχίσει τη διαδικασία και να αποφανθεί επί της επίδικης συμβάσεως (βλ. απόφαση της 28ης Φεβρουαρίου 1991 στην υπόθεση C-234/89, Δηλιμίτης, Συλλογή 1991, σ. I-935, σκέψη 50).

59 Όσον αφορά την υπόθεση της κύριας δίκης, η Επιτροπή, απαντώντας σε ερώτηση του Δικαστηρίου, ανέφερε ότι θεωρεί ότι η τροποποίηση του καταστατικού του DLG δεν εμπίπτει στην απαγόρευση του άρθρου 85, παράγραφος 1, της Συνθήκης.

60 Κατά συνέπεια, στην πέμπτη ομάδα ερωτημάτων πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το εθνικό δικαστήριο είναι αρμόδιο να αποφανθεί επί της νομιμότητας μιας συμφωνίας που έχει κοινοποιηθεί στην Επιτροπή, εφόσον κρίνει ότι είναι προφανές ότι δεν συντρέχουν οι προϋποθέσεις εφαρμογής του άρθρου 85, παράγραφος 1, της Συνθήκης.

Επί των δικαστικών εξόδων

61 Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκε η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, η οποία κατέθεσε παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, δεν αποδίδονται. Δεδομένου

ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπίπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων.

Για τους λόγους αυτούς,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (πέμπτο τμήμα),

κρίνοντας επί των ερωτημάτων που του υπέβαλε με διάταξη της 20ής Μαρτίου 1991 και με απόφαση της 10ης Απριλίου 1992 το Østre Landsret, αποφαίνεται:

1) Τα λιπάσματα και τα φυτοφάρμακα δεν εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της εξαιρέσεως από τους κανόνες ανταγωνισμού, την οποία προβλέπουν το άρθρο 42 της Συνθήκης ΕΟΚ και ο κανονισμός 26 του Συμβουλίου, της 4ης Απριλίου 1962, περί εφαρμογής ορισμένων κανόνων ανταγωνισμού στην παραγωγή και στην εμπορία γεωργικών προϊόντων.

2) Η διάταξη του καταστατικού μιας συνεταιριστικής ενώσεως αγορών, η οποία απαγορεύει στα μέλη της ενώσεως να μετέχουν σε άλλες μορφές οργανωμένης συνεργασίας που την ανταγωνίζονται άμεσα, δεν εμπίπτει στην απαγόρευση του άρθρου 85, παράγραφος 1, της Συνθήκης, εφόσον η εν λόγω διάταξη του καταστατικού περιορίζεται σ' αυτό που είναι αναγκαίο για τη διασφάλιση της εύρυθμης λειτουργίας του συνεταιρισμού και την ενίσχυση της θέσεώς του κατά τη σύναψη των συμβάσεων με τους παραγωγούς.

3) Ακόμα και αν μια συνεταιριστική ένωση αγορών κατέχει δεσπόζουσα θέση εντός της οικείας αγοράς, η τροποποίηση του καταστατικού με την οποία απαγορεύεται στα μέλη της ενώσεως να μετέχουν σε άλλες μορφές οργανωμένης συνεργασίας που τελούν σε άμεσο ανταγωνισμό προς αυτή δεν αποτελεί καταχρηστική εκμετάλλευση δεσπόζουσας θέσεως αντιβαίνουσα προς το άρθρο 86 της Συνθήκης, εφόσον η διάταξη αυτή του καταστατικού περιορί-

ζεται σ' αυτό που είναι αναγκαίο για τη διασφάλιση της εύρυθμης λειτουργίας του συνεταιρισμού και την ενίσχυση της θέσεώς του κατά τη σύναψη των συμβάσεων με τους παραγωγούς.

4) Το ενδοκοινοτικό εμπόριο ενδέχεται να επηρεάζεται, υπό την έννοια του άρθρου 85, παράγραφος 1, και του άρθρου 86 της Συνθήκης, ακόμα και αν τα βασικά προϊόντα που αφορά μια διάταξη καταστατικού εισάγονται εν μέρει από τρίτες χώρες.

5) Το εθνικό δικαστήριο είναι αρμόδιο να αποφανθεί επί της νομιμότητας μιας συμφωνίας που έχει κοινοποιηθεί στην Επιτροπή, εφόσον κρίνει ότι είναι προφανές ότι δεν συντρέχουν οι προϋποθέσεις εφαρμογής του άρθρου 85, παράγραφος 1, της Συνθήκης.

Rodríguez Iglesias Moitinho de Almeida Edward

Δημοσιεύθηκε σε δημόσια συνεδρίαση στο Λουξεμβούργο στις 15 Δεκεμβρίου 1994.

Ο Γραμματέας

R. Grass

Ο Πρόεδρος, ασκών καθήκοντα προέδρου του πέμπτου τμήματος

G. C. Rodríguez Iglesias